

Sieneke de Rooij

De boot naar Lemmer

een verhaal uit de hongerwinter

Sieneke de Rooij

De boot naar Lemmer

een verhaal uit de hongerwinter

De Jan Nieveen verlaat de Sluis van Lemmer; oude Ansicht
Foto: foto-archief Harry de Groot, Vries (wrijfhout@gmail.com)

© 2009 Sieneke de Rooij
www.sienekederooij.nl | www.doorleefd.nl
mail: sieneke@sienekederooij.nl

De Witte Uitgeverij: www.witteuitgeverij.nl

Bestel dit boek bij je boekhandel, bij De Witte Uitgeverij of bij Sieneke de Rooij.

*Bestel je er meer dan 1, dan is de verzending goedkoper.
Boekhandels krijgen boekhandelskorting.*

Inhoud

Aardappels 5
Stamppot en schillen 6
Brood en water
Hout en melk
Fietsen en lopen
Tobben
Oplossing
Mag
Amsterdam
Logeren bij een vreemde
Hoe verder **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Naar de boot
De Ruyterkade
Kaartje
De Jan Nieveen
1^e Kajuit
IJsselmeer
Mevrouw K
Nacht
Eten
Pastorie
Bedelen
Voedseltransport
Broer
Hongergasten
Kinderopvang
Feestdagen
Oorlogsoudejaar
Verrassing
Hongertocht
Het noorden
Terug
8 januari
9 januari
Groningen IV
11 januari
Verhuizing
Bok
Mislukt
Bezuidenhout
Wilhelmina
Zuivelfabriek
Inkwartiering
Vijand in huis
Vrij
Brief
Hoe ging het verder?
Nawoord

▪ Aardappels

‘Ssss... sj... Schw... Schweinhunde. Schwunheinde. Hundschweine.’

Jan probeert in zijn hoofd de variaties op de Schweinhunde uit, waarbij je hard moet sissen om het agressief te laten klinken. Het Duits moet door je op elkaar geklemde kaken naar buiten spuiten, een kleine privé-bom die eerst fluit, dan giert en dan explodeert.

De zinken teil piept schrill over de klinkers. Jan sleept zijn vracht aan een van de hengsels, dragen lukt hem even niet meer. Zijn armen branden alsof ze eraf gaan vallen. Maar hij houdt tevreden zijn buit in het oog: aardappels, vers gerooid uit zijn Haagse schooltuin. Nu snel naar Voorburg. Hij verheugt zich op de puree die moeder ervan gaat maken, hij stelt zich de gekookte halve aardappels met een beetje zout voor en zijn maag begint te knagen. En vooral verheugt hij zich op moeders gezicht en op zijn beloning: ‘Goed gedaan, mijn oudste zoon.’

‘Heb jij aardappels! Mag ik er een?’

O nee, niet weer. Oppassen nu. Dit is hem onderweg al vier keer overkomen. Zoveel hongerige mensen zwerven over straat, op zoek naar iets eetbaars. Mensen zo oud als opa en oma, en kinderen jonger dan hijzelf. Wie nu weer? Hij kijkt om.

Een meisje steekt haar hand uit. Een smalle pols uit een te korte jasmouw. Blote knieën net als Jan, schoenen met kapotte naden waardoor de neuzen openstaan.

‘Eéntje maar?’

Jan staat stil. Hij schudt zijn pijnlijke schouders los en strekt zijn rug. De lichte ogen van het meisje staren van zijn teil naar zijn gezicht. Wat een mager scharminkel. Meteen weet hij dat hij nu overstag gaat; drie middelgrote aardappels haalt hij van zijn voorraadjie af.

‘Kan je moeder nog koken? Hebben jullie brandstof?’ vraagt hij voor de zekerheid. Als ze die aardappels niet kunnen klaarmaken, is het toch verspild.

‘Jawel, ik zoek nog wel wat,’ zegt het meisje gejaagd. Ze grist de aardappels zo snel uit zijn hand dat hij zich toch niet meer had kunnen bedenken. Hij hoopt dat het haar helpt. Even maar... dat ze één goede dag heeft. Dat zij ook haar moeder kan helpen.

Jan begint weer te slepen. De volgende moet hij echt niet meer aankijken! Ook geen antwoord meer geven, alleen maar doorsjouwen, zo snel mogelijk naar huis.

Er staat een harde wind. Gelukkig is het niet zo koud. Het is dinsdag 7 november 1944.

▪ Stamppot en schillen

‘Wat krijgen we?’ vraagt een vrouw met een zwaar Haags accent. Jan loopt een stukje de rij uit. Niet te ver, want straks is hij zijn plek kwijt. Het is gek: iedereen is uitgeput en slap, maar als er eten in de buurt is knokken mensen alsof ze hun energie van vroeger nog hebben.

‘Ik zie niks,’ zegt hij. ‘En ik ruik eigenlijk ook niks,’ en hij lacht over zijn schouder naar de vrouw achter hem.

Om hen heen wordt schamper gegrinnikt. ‘D’r zit ook weer niks in! Het wordt elke dag wateriger.’

‘Alles schuift op naar de waterkant: stamppot is zo waterig als soep en soep is net afwaswater.’ Er wordt weer gelachen.

Tegelijk staan mensen ongedurig met hun voeten te stampen.

‘Een vleessmaakje heb ik al in geen maanden meer geproefd. En dan soms zo’n snertstukje brood. Je ken net zo goed thuis blijven eigenlijk.’

Maar iedereen houdt angstvallig zijn plaats in de gaten.

Langzaam schuift de magere menigte naar voren, elk met zijn pan en een theedoek. Bij de gaarkeuken kun je elke dag nog wel wat krijgen. Je moet er uren voor in de rij staan. Dat kan Jan mooi doen, als moeder thuis bij de kleintjes blijft. Vroeger deed hij boodschappen, dit is bijna hetzelfde.

Het uitdeelpunt van de gaarkeuken nadert en een weeïge koollucht walmt naar buiten. Gisteren ook al... Als het maar warm is, als het maar warm blijft op de terugweg.

Twee grote pollepels stamppot kwakken in Jans pan, de grootste die moeder heeft. Het lijkt maar een klein laagje op de bodem.

‘Ah, mevrouw...’ zegt hij smekend. Het is geen goed gevoel, maar hij weet inmiddels precies hoe hij nog wat meer kan krijgen. ‘We zijn thuis met z’n zessen!’

‘Ja, denk je dat die andere mensen geen familie hebben? Loop nou maar door. Morgen misschien.’

‘Ze zijn allemaal jonger dan ik mevrouw, mijn broertje is tweeënehalf, dan heb ik nog een zusje van ruim een jaar en we hebben een baby van een half jaar. En mijn ouders en ik, mijn moeder moet ook sterk blijven voor de baby... alstublieft!’

‘Is je vader nog thuis?’ vraagt de vrouw. Jan knikt.

‘Goed van hem,’ zegt ze. Haar ogen schieten even naar de beide anderen die de slappe stamppot staan op te scheppen. Die zijn met hun eigen rij bezig. Snel slaat ze nog twee lepels in Jans pan uit. ‘Nou doorlopen, meer kan ik echt niet voor je doen.

Volgende!’

Jan doet de deksel op de grijze emaille pan en knoopt de doek eromheen. Gelukt! Zijn hart bonst van opluchting. Maar erg warm voelt de pan niet aan. Daar zullen we niet veel aan hebben – als ik nou eens één keer met iets fatsoenlijks thuis kon komen,

piekert hij. Moeder heeft nog bonnen zat, maar je krijgt er bijna niks meer voor. Alles is op, elke dag opper. Als het maar warm is. Als er maar iets in je maag zit tegen dat pijnlijke gevoel. Tegen de tijd dat hij thuiskomt, is de pan meestal lauw. Alles wordt meteen opgegeten en Pieter mag met zijn vinger de pan uitlikken. Dan is het weer wachten tot de volgende dag.

De schillen! Vergeet hij helemaal de schillen. Stom, had ik eerst moeten doen, denkt hij. Nu wordt die stampot koud. Maar ik moet schillen halen, anders morgen geen melk.

Aan de zijdeur van het gebouw staan de afvaltonnen van de gaarkeuken. Er zwemt een hele groep kinderen omheen. Een van de koks staat binnen in een gamel te roeren.

‘Meneer!’ roept Jan door de open deur. ‘Heeft u nog schillen?’

‘Niks eetbaars, jongen. Je kan er nog geen soep van koken. Daar zou ik je moeder maar niet mee vervelen.’

‘Nee, niet om zelf op te eten. Maar ik doe er wat anders mee.’

De man lacht schamper. ‘Het fikt heus niet hoor, ook niet als je ze vier dagen laat drogen. Het gaat alleen maar rotten en meuren. ‘t Is niks voor een noodkacheltje.’

‘Dat hoeft ook niet. Ik eh, ik heb nog een konijn!’ verzint Jan ter plekke. Stom, dat gelooft natuurlijk niemand. Wie nu nog een konijn heeft kan erom beroofd worden.

‘Lekker voor de Kerst,’ zucht de man. ‘En dan heb je nog een bontje voor je moeder ook. Hoewel, je ken ‘m beter kleintjes laten maken. Hebbie er meer an.’ Hij wijst naar een berg zanderig afval. ‘Heb je iets om het in te doen?’

Ja, dat oude laken. Speciaal meegenomen voor de schillen. Jan schept het met zijn handen helemaal vol en knoopt het aan de vier punten dicht. Zo, die buit is ook weer binnen.

‘Ken je die mop,’ zegt de kok. ‘Mag ik mijn schillen op uw bordje leggen?’

Jan kijkt hem vragend aan.

‘Mag ik mijn billen op uw schortje leggen?’ De kok schatert.

‘Omdraaien, dat doe ik ook altijd,’ zegt Jan lachend.

‘Weet je nog een goeie?’

‘Ja, moet u horen. In sociëteit ‘De Witte’ aan het Plein zitten een paar stamgasten te drinken. Vertelt er een dat die dag weer een mijn ontploft was. Zegt een ander: hè, wat een teleurstelling. Ik hoopte dat het Plein ontmoft was.’

De kok zwaait met zijn pollepel. ‘Zo is het! Het miechelt daar van de moffen en moffenmaten!’

‘Ik heb een mooie bedacht voor onze bevrijders,’ zegt Jan trots.

‘Billereeters.’

‘Hoe bedoel je?’

‘Nou, die heten in het Engels toch Liberators. En als je dat dan zo uitsprekt met wat letters omgedraaid, krijg je billereeters. Goed hè?’

‘Ja, moet je wel eerst Engels kennen. Maar goed, hij is goed.’

De kok neemt Jan onderzoekend op.

‘Zeker lang op school gezeten?’

‘Tot september. Toen ging m’n school dicht. Maar ik kreeg wel een diploma.’

‘Da’s dan een mazzeltje van die rotoorlog. Toen ik in de 4e van school ging kreeg ik niks. Ik ging meteen met m’n moeder mee werken. Negen jaar was ik.’

‘Wat deden jullie dan?’

‘M’n moeder stond ook in de keuken, van een heel sjiek hotel. Hotel De Sindes, ken je dat?’

Des Indes, natuurlijk. Het mooiste hotel ter wereld. Het hoofdkwartier van de Duitsers in Den Haag. Als heel klein jongetje was Jan er eens geweest met zijn eigen vader, die in Den Haag woont.

‘Nou zitten die rotmoffen erin. Maar goed, ik kwam er vaak als kind. En dan deed ik klusjes, zodat ze sneller opschoot. Of ik mocht borden wassen, in een speciale spoelkeuken. Wat ze daar een eten hadden... ik droom er wel eens van. Als ik hier eens één dagje kon koken met wat ze daar allemaal weggooiden.’

‘Ik wil het niet horen,’ lacht Jan. ‘Mijn moeder zit thuis af en toe over recepten te praten. Je ruikt het gebraden vlees. Je hoort het spetteren in de pan. Het water loopt je in de mond. Maar je schiet er niks mee op want uiteindelijk is er helemaal geen vlees.’

Hij steekt zijn hand op. ‘Ik moet weer verder, want mijn pan koelt af.’

De theedoek met de pan hangt aan het ene handvat van zijn stuur, het dichtgeknoopte laken met de schillen aan het andere. Een beetje slingerend fietst Jan weg. Hoe zou moeder die vier pollepels stampot gaan verdelen... Een voor haarzelf, want zij geeft borstvoeding. Een voor vader Sijb, want dat is een forse vent. Twee over voor drie kinderen. Pieter en Margrietje samen één lepel, die zijn nog zo klein, en Geerte eet nog geen vast voedsel – zou hij een hele krijgen?

Hij voelt zich ineens wee van die geuren bij de gaarkeuken en het denken aan die pollepel. Ik stap af en drink die hele pan leeg, fantaseert hij. Ik zeg wel tegen moeder dat alles op was.

Maar hij heeft nog heel wat zelfbeheersing in voorraad. Hij komt thuis voordat de pan helemaal koud is. Nu hoeft moeder geen kostbaar hout in het noodkacheltje te verspillen.